

Ro hem

2007-05-12

Det är inte varje dag man öppnar en ny bok och finner sig själva kastade på elden. Bokstavligen.

I början av 1970-talet bodde jag i Lima, Peru. Jag var i tioårsåldern och min pappa var sjömanspräst. Vi bodde på sjömanskyrkan, som var ganska stor och som rymde plats för fler än bara mina föräldrar, två syskon och mig, samt en manlig assistent och en kvinnlig husmor från Sverige och med lokalt rekryterade vaktmästare, hembiträde och husa. Gästrummen var oftast bokade av förbipasserande skandinaver av alla möjliga läggningar och med alla möjliga intentioner, oftast unga idealister som ville åka till Chile och hjälpa Allende genomföra revolutionen. Till sjömanskyrkan kom också skandinaver som bodde i Lima. Det var rätt många och ofta rätt välbeställda, eftersom de ofta hade toppositioner på svenska multinationella företags lokala dotterbolag. Men alla var inte besuttna, förstås. Det fanns andra som till exempel lärarna vid den svenska skolan eller missionerande pingstvännen. Och så, naturligtvis, alla sjömännen som bussades in från hamnen för att slippa sitta på tvivelaktiga barer i skumma kvarter. Istället fick sjömännen, om de ville, sitta och lyssna på präktiga slagväxlingar mellan socialistiska aktivister från UBV eller Emmaus och cheferna för Volvo, SKF, Alfa-Laval och allt vad de hette. Minns till exempel när Svante Grände förklarade för de församlade direktörerna att felet med Castro var att han inte lät tillräckligt med blod flyta. Liksom jag minns när Gösta Lettersten berättade om sitt möte med den peruanske presidenten, som med en snygg gest la sitt tjänstevapen på en utrullad karta så att den skulle hålla sig på plats. Innan Grände for vidare till Chile bad han min pappa förrätta nattvarden, så en kväll höll de två nattvardsmässa i kappellet. Det kanske Svante mindes när han senare flydde undan Pinochets förtryckarregim för att så småningom hamna i kamp med den argentinska militärjuntan. Det var som löjtnant Julio han stupade någonstans i bergen. Detta samtidigt som Lettersten med den peruanska militärdiktaturens goda minne drev en blomstrande internationell industrimässa utanför Lima. Stillahavsmässan var enorm, vill jag minnas, och där fanns allt. Det var där jag för första gången i mitt liv åt på kinarestaurang.

I maj 1973 kom Anders Svedlund till sjömanskyrkan. Fast jag visste inte att han hette Svedlund. Det fick jag veta alldeles nyss, när jag läste Per Wirténs bok *The Crazy Swede*. För mig hette han kort och gott Roddar-Anders. Under det namnet har jag haft honom i bakhuvudet under de senaste trettiofem åren. Precis som Per Wirtén också haft honom i bakhuvudet alla dessa år.

Roddar-Anders skulle bo hos oss några dagar medan han väntade på att en av Johnsonlinens båtar skulle komma förbi med hans egenhändigt tillverkade roddbåt. Med den båten skulle han sedan ro över Stilla havet, från Chile till

Australien. Det skulle han göra för att slå världsrekordet i långdistansrodd, ett rekord som han redan innehade efter att ensam ha rott över Indiska oceanen. Det är om Roddar-Anders som boken *The Crazy Swede* handlar, om vad det är som gör att en människa får för sig att ensam ro över världshaven. Wirténs framställning är glimrande, likt flygfiskarna som for kring Roddar-Anders lilla båt, och hans resonemang är välfunnet och tankeväckande. Men det träffar ändå inte riktigt min minnesbild. Här är det något som inte riktigt passar, något som ligger och skaver, något som handlar om mycket mer än bara minnet av Roddar-Anders. Det handlar om konfrontationen mellan människan och individen. Varför väljer någon att ro över Indiska oceanen, undrar Wirtén. Och vad är det som får en människa att vilja ro över Stilla havet efter att ha genomlevt det tradiga eländet att ensam ha rott från Australien till Madagaskar? Wirtén menar att svaret ligger i bilden av Robinson Crusoe och uppkomsten av föreställningen om den moderna individen. Robinson Crusoe är den ensamme mannen som efter ett skeppsbrott bygger sig ett eget liv på en ö i Söderhavet. Defoes roman skildrar Crusoe som mannen som medvetet gör sig själv till en autonom storhet, mannen som skapar sig själv och som sedan skapar sin värld helt på egen hand. Och som sedan, när han gjort allt detta, blir hyllad som hjälte. Tydligt var *Robinson Crusoe* den unge Anders Svedlunds favoritroman. Wirtén menar att det var den romanen som satte igång någon slags kedjereaktion i det moderna samhället, en reaktion som skapade den moderna individen. Lite senare fick samma reaktion Anders Svedlund att bli Roddar-Anders. Jag tror att Wirtén har delvis rätt, men bara delvis.

Antagligen hade jag inte hört talas om Roddar-Anders innan jag träffade honom personligen. Men jag fick snabbt reda på att jag missat något. Alla verkade känna till historien om Roddar-Anders och hans bedrift. Mellan de långa diskussionerna om världens orättvisor och det senaste om Watergateskandalen pratades det mycket om Roddar-Anders på sjömanskyrkan – när han inte var närvarande. I alla svenska tidningar kunde man läsa om ”Mannen som krossat Indiska oceanen” och ”Roddar-Anders som ska krossa Stilla havet”. Att ro över ett hav var detsamma som att krossa det havet, åtminstone om man skulle gå efter svenska kvällstidningsrubriker våren 1973. Till sjömanskyrkan fick vi fick regelbundet svenska dags- och veckotidningar, ungefär sex veckor efter att det kommit ut. Det var snarare för att läsa tidningar än för att gå i mässan som folk kom och besökte kyrkan. Minns att det var livliga diskussioner om detta med att ”krossa ett hav”. Ett hav ”korsar” man, inte ”krossar”. Det var den allmänna meningen. Några menade att rubriksättningen var det slutgiltiga beviset för att fånig anglicism nu helt korrumpert svenska språket. Att engelskans ”to cross” blivit svenskans ”att krossa” var för dem tecknet på usla översättningar översvämmat och försumpat språket. Men andra menade att det hela var en tämligen exakt beskrivning av vad som hänt och som skulle hända. Den ensamme mannen lägger naturen under sig och betvingar den. Han tämjer världen och krossar dess motstånd.

Här kommer den moderna individen in i bilden. Och här har Wirtén tveklöst en välunderbyggd poäng. Människan är ett flockdjur som inte klarar sig ensam här i världen, det har människor i (nästan) alla tider förstått och accepterat. ”No man is an island, entire of itself”, skaldade John Donne i början av 1600-talet. Ett knappt århundrade senare skulle Daniel Defoe med sin roman *Robinson Crusoe* hävda det rakt motsatta. Som individ är människan självtilräcklig. Han är en ö i egen rätt och som sådan utgör han samhällets minsta, odelbara enhet. Individ betyder atom. Individ är det latinska ordet för odelbar, precis som atom är det grekiska ordet för samma sak. Precis som atomen är materiens odelbara grundsten så är individens samhällets odelbara, grundläggande och minsta enhet. Liksom atomer bygger upp molekyler, bygger individer upp kollektiv. Så trodde man åtminstone från 1700- till 1900-talet. Men nu tvivlar vi, och det med rätta. Liksom kvantfysiken har delat den odelbara atomen, så har psykoanalysen sprängt den odelbara individen. Vi vet alla att vi inte vet allt om oss själva. Under vårt medvetna ligger vårt omedvetna som får oss att göra sådant vi själva inte förstår. Jaget är inte herre i sitt eget hus.

Roddar-Anders förstod inte varför han skulle ro över dessa världshav.

Den svenska kvällspressen menade sig dock förstå. Roddar-Anders rodde för att krossa havet, för att visa på individens triumf. Det är också det Wirtén menar, även om skillnaden är att det som sågs positivt av den svenska pressen under tidigt 1970-tal ser Wirtén negativt under tidigt 2000-tal. Föreställningen om den triumferande individen har blivit satt under övervakning. Misstanken är att föreställningen om den naturgivna och eviga individen bara är en parentes i mänsklighetens historia, och att vi snart kommer att göra oss av med föreställningen om individens existens.

Men jag kan omöjligt få ihop tidningsrubrikerna om mannen som krossade världshaven med mina egna minnesbilder av Roddar-Anders. Det fattas något i Wirténs funderingar. Hans bild av Roddar-Anders träffar inte min egen.

Jag minns Roddar-Anders som en senig, brunbränd och mycket allvarlig man som talade mycket om råris och sunt leverne. Jag minns när vi åkte till hamnen för att se hans roddbåt som just kommit. Så liten den var! Och så spant upphetsad han var.

Jag minns Roddar-Anders som satt i soffan på sjömanskyrkan och berättade sitt livs historia för mina föräldrar, medan jag och minna syskon lyssnade och tittade på hans väl insaltade pass från Nya Zeeland. Han berättade en sorglig historia om hur han farit världen runt sedan 50-talet, hur han aldrig återvände till Sverige, utan istället blev nyzeeländsk medborgare och gifte sig där för att sedan skilja sig och förlora kontakten med sina två döttrar. Av någon anledning har jag hela tiden haft för mig att det var på 50-talet som han rodde över Indiska oceanen. Den villfarelsen har jag levt i ända till precis nu, efter att ha läst Wirténs bok. Gissar att det var just Roddar-Anders alla berättelser om äventyr på just 50-talet som satt mig på fel spår.

Jag minns att jag då, som elvaåring, längtade fruktansvärt mycket hem till Sverige och jag minns att jag omöjligt kunde förstå hur någon frivilligt inte bara vägrade att återvända till landet, utan istället valde att ge upp sin svenska identitet och bli nyzeeländare. Minns att jag fick för mig att han nu var på väg att ro hem, att syftet med rodden var att komma hem till Nya Zeeland igen. Fast jag tyckte det var en obegriplig omväg han tog.

Och jag minns, tror jag, att han var med på våra rundturer för sjömännen till inca-ruiner i bergen. Jag har för mig att han och jag under tystnad vandrade igenom dessa ruiner. Det minns jag framför allt när jag läser om det sista han gjorde innan han gav sig ut på roddturen över Stilla havet. På sidan 182 i Wirténs bok läser jag hur han eldade upp sådant han inte längre behövde: ”Nu försvann fotografier på tillfälliga bekanta från Lima och vandringarna i Anderna in i kakelugnen”. Jag läser om meningen och ser hur foton på Roddar-Anders och mig går upp i rök. Det är inte varje dag man överraskas av att finna sig bokstavligen bli kastad i elden då man läser en bok.

Roddar-Anders var en man som inte log i onödan. Jag minns honom och jag minns att vi pratat, men jag minns inte att han såg mig i ögonen, eller att han alls tittade på mig då vi växlade något enstaka ord. Jo, det skulle väl ha varit den där gången då det överraskande ringde på dörren mitt i natten. Det var en överraskning, för vi antog alla att han just då skulle befinna sig långt ute till havs, halvvägs mellan Chile och Australien ungefär. Det visade sig att han räknat fel på en massa saker, som t ex Humboldtströmmens styrka. Istället för att ro västerut, drevs han norrut. Tillslut strandade roddbåten mitt i den nordchilenska stenökens ingestans. När han efter ett tag förstod att ingen skulle komma och hjälpa honom så började han gå barfota genom öknen. I båten hade han inte behövt några skor, alltså hade han inga skor. Efter att ha gått hela natten så kom han fram till en väg. Sedan dröjde det bara några timmar innan det kom en bil.

Under tiden hade det kommit ett nytt nummer av Allers veckotidning till sjömanskyrkan. Där fanns bland annat en intervju med Roddar-Anders gjord då han var i Småland för att tillverka sin nya roddbåt, den vi tillsammans väntat på under några dagar i Lima. Jag minns hur han stående läste den intervjun då han kommit tillbaka till oss efter sitt första, misslyckade roddförsök. Han läste intensivt och jag har för mig att han log när han läste. Det är nog därför jag kommer ihåg det så väl, just för att det var så ovanligt att han log. Minns också min förvåning över hans bestämda avsikt att göra om försöket. Han skulle ro över Stilla havet. Så var det. Punkt och slut.

Han skulle hem.

Det är så jag minns det. Och det är här jag inte får ihop min minnesbild med Per Wirténs framställning.

Den litterära figur som ligger bakom Roddar-Anders drivkraft är snarare Odysseus än Robinson Crusoe. Åtminstone som jag minns honom. Roddar-Anders hade blivit utkastad i en för honom inte bara främmande utan rent av

oacceptabel värld, den moderna individens värld. Han kunde inte stanna kvar och anpassa sig till den världen. Istället skulle han åka hem. Wirtén berättar i sin bok sådant jag inte haft en aning om och sådant jag vagt varit medveten om efter att ha hört Roddar-Anders biografi berättad av honom själv. Han hade varit en begåvad och tidigt föräldralös pojke som började studera i Uppsala. Men 1950, när han var 24 år, lämnar han plötsligt Sverige och allt bakom sig. Han beger sig ut på en resa som tar honom via Europa och Afrika till Australien och Söderhavet. Jag tror att han försökte segla hem. Jag tror att han försökte lämna den moderna världen, med dess fixering på individen. Allt det var en främmande värld för honom. Han ville lämna den och åka hem. Frågan var bara var hans hem låg. Han letade. Men hittade inte riktigt fram. Han gifte sig med en kvinna från Söderhavet. De försökte skapa ett hem på Nya Zeeland. Det misslyckades. Roddar-Anders fortsatte sitt sökande och rodde över Indiska oceanen. Ironiskt nog gjorde den bedriften honom till en hjälte i individernas värld. I triumf kom han tillbaka till Sverige efter 22 år. Han hade kommit tillbaka till Sverige, men han hade inte kommit hem. Han var inte framme ännu. Därför skulle han ro över Stilla havet.

Det är så jag minns honom och det är så jag idag tolkar mina minnesbilder av honom. En man som var på väg bort från individernas värld, bort från det främmande moderna samhället och tillbaka hem, tillbaka till det hem han trodde skulle finnas men inte hade någon aning om var det låg.

Naturligtvis var hela projektet dömt på förhand. Man kan inte ro sig bort från moderniteten. Hela projektet var djupt tragiskt, mer tragiskt än Roddar-Anders uppväxt som föräldralös. Roddar-Anders insåg väl antagligen att den moderna världen är självförstörande och att det inte finns någon vettig anledning att stanna kvar på ett sjunkande skepp. Alltså hoppade han i en livbåt och började ro. Men det gjorde honom ju bara dubbelt tragisk, för som sagt, vi vet ju alla att man inte kan ro bort från moderniteten. Det går inte att lyckas med det som Roddar-Anders försökte sig på, lika lite som det går att se någon framtid i en självförstörande modernitet. Plötsligt kommer jag att tänka på den amerikanske stridsflygare som försöker undkomma andra världskrigets vanvett genom att ensam ro från Medelhavet till Sverige och som Joseph Heller skriver om i romanen *Moment 22*.

Roddar-Anders försökte det omöjliga. För det borde han bli hedrad och ihågkommen. Istället har han blivit bortglömd av praktiskt taget alla, utom några som träffade honom. En elege till Per Wirtén för att han återkallar minnet av Roddar-Anders, mannen som moderniteten gjorde till hjälte över en natt för att sedan glömma lika snabbt. Tack Per! Men när du skriver in honom i den individualitet han under hela sitt liv strävade bort ifrån så är jag rädd att du ändå gör honom en otjänst.

Fast vem är jag att döma? Det slår mig att när Roddar-Anders kom tillbaka till Lima i början av 1974 för att förbereda sitt andra försöka så var jag sedan flera månader tillbaka i Sverige. Det var nog inte några foton på mig som han brände

i kakelugnen inför sitt andra försök i februari det året. Det är nog bara något jag fick för mig, precis som det är så mycket annat jag till och från får för mig.

Erik Tängerstad

Pers svar:

Jag förstår vad du menar. Men tror du tar fel.

För mig blev nyckeln de olika Söderhavsresenärerna jag skrev om: Sverre Hansen och de andra. De flydde ju också. Men inte från individualismens samhälle. Jag tror nämligen ingen uppfattade Europa och USA som individualismens samhällen vid den här tiden. De begrepp man finner när man går tillbaka till både såna här böcker och mer vetenskapliga, typ David Riesmans om massans samhälle, är "maskinsamhället", "massans samhälle", "det organiserade samhället", "den starka statens samhälle". Samhället präglades ju av taylorismen som förnekade individens betydelse och förvandlade människan till kugge i maskineriet. Det är extremt tydligt hos Heyerdahl och Hansen. Det finns små såna stråk i Anders Manuskript, i form av lätt nedlåtande attityd till medelstens konserv- och radhusliv.

Jag tror alltså att Anders flydde från massan, från det administrerade och organiserade samhället, till ett tillstånd där han kunde återfinna en äkthet, en inre sanning, den ursprungliga individen.

Jag tror inte det handlade om att "krossa" oceanen. Även om det säkert finns såna inslag i boken. Men jag beskriver det han gör som en "sekulär pilgrimsresa" för att återfinna den egna individualitetens källsprång. Den formuleringen är den som jag tycker är viktigast som förklaring.

Nu tror vi att hela samhället lämnat det organiserade och att individen triumferat mitt ibland oss. På kort sikt är det säkert sant. Men med lite längre tidsperspektiv tror jag vi står mitt i en helt annan process: att hela föreställningen om människan som autonom individ faller sönder, rinner som sand mellan fingrarna. På samma gång faller naturligtvis den enkla kollektivismen, som ju bara är individualismens skugga eller baksida eller nåt sånt.

Så tänker jag.

Per W

Erik svarar:

Egentligen tror jag att vi är överens om kontexten runt Roddar-Anders. Det du

skriver om Söderhavsresenärerna Hansen, Heyerdahl m fl ställer jag helt upp på. Tvivlar heller inte på att det finns små sådana stråk i Roddar-Anders Manuskript. Men här börjar det brännas. Jag tror inte att jag helt köper din tolkning av just Roddar-Anders.

Det jag däremot helt håller med dig om är idén att vi aktivt men ofta omedvetet använder oss av litterära och andra kulturella förlagor då vi gestaltar våra egna liv. Det sätt på vilket vi lever våra liv kommer inte (enbart) "inifrån" oss själva, utan är i stor utsträckning hämtat från sådant vi mött och sådant vi möter i våra dagliga liv. Att hävda något sådant är en radikal kritik av hela den moderna föreställningen om individen.

Och liksom du tror jag att den föreställningens dagar är räknade. Individen håller på att ta slut.

Detta med "massan" och "individen" är intressant och komplext. Det luriga är ju att ingen vill tillhöra "massan" utan alla vill vara en "heldjuten och autonom individ". I det moderna får då "massan" en intressant karaktäristik. Alla människor som tillsammans utgör "massan" har en bild av sig själva som "individ" och som distanserad från "alla andra" i "massan".

Detta kommer till ett tydligt uttryck i t ex Heideggers tal om "den oegentliga människan" som han kallar "das Mann" ("Mannet/Människat") i förhållande till den "egentliga människan", "der Mann". Hos Heidegger är "das Mann" det typiska uttrycket för "massan". Och det vi måste göra, säger han, är att frigöra oss från "det oegentliga" och bli "egentliga". Det knepiga är ju bara att för Heidegger (som jag tolkat honom) så är även den moderna föreställningen om individen en del av "das Mann". Att bli "egentlig" är att göra sig kvitt hela föreställningen om "individen". (Det är hela detta resonemang som Adorno kritiserar i "Egentlighetsjargongen" även om Adorno själv riktar tung kritik mot föreställningen om "individen")

Än tydligare blir det i satirens form. I "Life of Brain" försöker Brain jaga bort sina ovälkomna följeslagare genom att ropa: "Ni är alla olika". Varpå alla ("massan") med en mun svarar: "Ja, vi är alla olika". En enda piper: "Inte jag". Och möts av kompakt tystnad.

Det jag säger är att den moderna individen är en del av massan, inte någon del skiljd från massan. Men att i föreställningen om den moderna individen ingår att man som individ är just skiljd från massan, alltså den massa som man per definition är en integrerad del av. Hela retoriken kring "individen" är fylld av självmotsägelse, liksom även praktiken kring "individen".

Den som försöker finna en väg ut ur detta dilemma blir antingen mångordigt

svårbegriplig/obegriplig som Heidegger eller Adorno. Eller också helt förstummad och/eller nedtystad som Roddar-Anders.

Kort sagt, jag köper inte din slutsats att Roddar-Anders skulle vara ett uttryck för den moderna föreställningen om individen. Tvärt om så tror jag att han hela sitt liv kämpade för att komma bort från den föreställningen och istället hitta "hem". Han skulle ro hem.

Även om han vore född 1946 istället för 1926 så tror jag inte att Roddar-Anders någonsin skulle ha blivit en hippie. Hans grej, som jag minns honom och som jag tolkat honom senare, var inte "självförverkligandet" utan istället att ta avstånd ifrån allt detta moderna "självförverkligande". Han ville åka hem, han ville inte förverkliga sig själv. Han ville inte vara och heller inte bli någon individ, utan istället ville han åka hem.

Men visst, jag spekulerar. Och visst, det vore skoj att ta del av vad han skulle tyckt om droger och/eller Heidegger. (Skulle vara intressant att jämföra honom med en sådan som Richard Matz, han som översatte Heidegger till svenska och som tillhörde samma generation som Roddar-Anders)

Hur som helst, jag ser Roddar-Anders snarast som en slags medeltida eremit som aktivt försökte dra sig undan den moderna världen, med all dess inriktning på "individ" och "självförverkligande" - inte som det utlitmata uttrycket för den världen.

Det är nog bereppet "sekulär pilgrimsresa" som jag har svårt för i det här sammanhanget. En pilgrimsresa går ju ut på att pilgrimen tar sig till en helig eller på annat sätt utmärkt plats och sedan reser hem igen. En pilgrimsresa är en resa tur-och-retur. Det som skiljer Roddar-Anders projekt från en pilgrimsresa var just att han inte tänkte åka tillbaka. För honom fanns ingen returresa. Hans mål var inte vallfärdsorten utan hemmet. När han kom fram skulle han stanna, inte vända åter. På det sättet blir det inte tal om någon pilgrimsresa, vare sig någon andlig eller sekulär.

Just på den enda punkten tror jag inte att vi är helt överens. Men vem har sagt att man ska eftersträva konsensus?

allt väl
Erik

Per:

Erik, full respekt för din tolkning av Anders. Vi ser honom på lite olika sätt. Och jag skulle aldrig i livet säga att just min är det rätta. Men bara en liten anmärkning om pilgrimsresa. Jag tror att "hemma" eller den plats pilgrimsvandringen gick till var en inre och den fanns bara i båten ensam på havet. När han kom till Auckland var han inte "hemma". Han var lika "borta" som i Lima eller Mullsjö. Intressant att du tänker som jag: att föreställningen om människan som individ går mot sitt slut. Just det ganska provocativa påståendet är det nämligen ingen som reagerat på. Som om dom inte riktigt vågar. Inga recensenter, inga bekanta eller okända som hört av sig om boken. Just den delen begravs i nåt slags generad tystnad. Som att påståendet vore så korkat att det inte kan tas på allvar.

p

Erik:

Jo, vi är nog överens om det mesta, även i vår bild av Anders. Nej, jag tror heller inte att han kom hem när han kom till Auckland. Egentligen tror jag aldrig att han kom hem, eller att han någonsin kände sig hemma någonstans. Inte ens i båten. Han ville komma hem. Men det betyder ju inte att han någonsin gjorde det. Det enda som var säkert var att det inte fanns något "tillbaka", framför allt inte något "tillbaka hem". Det är nog denna totala hemlöshet som är så tragisk och kuslig på samma gång. Unheimlich.

Detta med individen som en föreställning som nu snabbt går mot sitt slut är något jag länge funderat över, ja faktiskt jobbat med. Jag kan bara instämma i allt du skriver om detta. Vi är på samma spår. Men vi alla moderna människor är så fundamentalt rotade i föreställningen om individen att det inte är lätt att bryta med den, Det är därför ämnet möts av en sådan tystnad, tror jag. Man kan förstå vad du säger. Men hur ska man bemöta det? Därav recensenternas tystnad, tror jag.

Hade du publicerat detta för låt säga tjugo år sedan hade du nog däremot fått en högljud kritik. "Du har fel", skulle säkert recensenterna ha skrivit utan vidare resonemang. Men idag kan man inte på samma sätt avvisa ditt resonemang. Därav tystnaden. Vi befinner oss mitt i en historisk process, tror jag, Individens döds kamp. Risker är att vi snart står inför en våldsam konvulsion.

Allt väl

E